

Димшо Перић*

МЕСТО ЦРКВЕНОГ ПРАВА У СИСТЕМУ ПРАВНИХ НАУКА И ЊЕГОВА ПОТРЕБА ДАНАС**

Радови на тему црквеног права у систему правних наука показују да је реч о питању које заокуља многе правнике. Било је много лутања у тумачењу овог питања. Постоји много радова на ову тему. Наш познати правник Т. Живановић иакође се бавио овим питањем. Из изнемог се да видети где је место црквеном праву, као и то да ли је потребно његово изучавање на правним факултетима.

Кључне речи: Црквено право. – Канонско право. – Правни систем. – Црква и држава.

Тема мога приступног предавања јесте место црквеног права у систему правних наука и његова потреба данас. Постоји мноштво тема о којима сам данас могао говорити, али сам се за ову одлучио из више разлога.

Црквено право је, пре свега, неправедно уклоњено из наставног плана и програма правних факултета у Југославији по завршетку Другог светског рата. Више од пола века генерације правника нису готово ништа позитивно прочитале о црквеном праву. Данас, када се расположење у држави променило, постоји такорећи насушна потреба да се многи упознају са црквом и њеним уређењем. Уз то, црквено право је непрекидно предавано једино у земљама источног блока: у богословијама, на богословским факултетима и духовним академијама.

* Др Димшо Перић, хонорарни доцент за црквено право на Правном факултету у Београду.

** Приступно предавање одржано на Правном факултету у Београду 21. априла 1997.

I. МЕСТО ЦРКВЕНОГ ПРАВА У СИСТЕМУ ПРАВНИХ НАУКА

Постоје различита мишљења о томе где је место црквеног права у систему правних наука. Навешћемо, укратко, само три, из којих се види лутање у тумачењу овог важног питања.

Црквено право чини део *јавног* права. Овако мисли један број руских научника (Суворов и др.). Т. Живановић пише: „Као јавно право, црквено право је скуп правних норми које регулишу односе цркве као целине, било у њеном *унушарњем* (тзв. *унушарње* јавно црквено право /канонско право у *ужем* смислу/) било у њеном *сиљољњем* животу, тј. регулишу њене односе са државом и другим религијским друштвима (тзв. *сиљољње* јавно црквено право /еклезиастичко у *ужем* смислу/).“¹

По другом мишљењу, црквено право спада у *приватно* право. На овакав став према црквеном праву утицао је Жан-Жак Русо (1712–1778), француски писац и филозоф. Он је, наиме, сматрао „да је вера потребна само као лични осећај, али да је свака верска организација штетна за државу“².

Овакав став према вери пренет је и на црквено право. Тако су совјетски депутати 1918. године одлучили да је вера и као лични осећај „штетна за друштво“, назвавши је „празноверство“³.

То се убрзо показало неодрживим, па су совјетски депутати прогласили веру „приватном ствари човека“. Том линијом су ишли и сви уставни комунистичких држава после Другог светског рата, што је и данас на снази у СР Југославији.

Трећи, пак, увршћују црквено право у *аутономно* право. О томе Д. Митровић каже: „У најважније врсте аутономног права у ширем смислу спадају: обичајно право, црквено право, статутарно, градско, земаљско (обласно) право, еснафско (цеховско) право и право гилди, трговачко право, међународно право и природно право“⁴ примећујући да је „мало права, као што је црквено, око чијег назива и појма постоји толико спорења, опречних мишљења и дефиниција“⁵. После тога додаје: „Израз *црквено право* означава истовремено два аутономна, два позитивна и једно државно право.“⁶

1 Т. Живановић, *Систем синтетичке правне филозофије*, књ. II, САН, посебна издања, књ. CLXXXIII, одељење друштвених наука, књ. 6, Београд 1951, стр. 56–57.

2 С. Троицки, *Црквено право*, I, Београд 1937, стр. 24.

3 *Истио*.

4 Б. Кошугић – Д. Митровић, *Аутономно право с посебним освртом на колективне уговорне, право на штрајк и lock-out у уредном и нашем праву*, Београд 1996, стр. 81.

5 *Истио*, стр. 84.

6 *Истио*.

По Т. Живановићу, „Канонско право је део тзв. *ауџономног* (или друштвеног) права, права у области једне или више (као Римокатоличка црква) држава постојећих (правно признатих) аутономних друштвених заједница или установа.“⁷

Назив *канонско љраво* настао је у грчком језику, *каноникон* *δικαιον* (*ius canonicum*) и обухвата само оне каноне који су унети у Номоканон од XIV наслова, односно грана – 883. године је извршена његова друга редакција.

Православна црква је и после 883. прописивала многа правила која се тичу црквеног живота, а која нису ушла у Номоканон од XIV наслова, односно грана. За сва ова правила употребљава се израз *ius ecclesiasticum* црквено право. Овај назив је много шири, тако да црквено право обухвата и канонско право, мада је канонско право старије и из њега се развило црквено право.⁸

Имајући ово на уму, Т. Живановић одређује место црквеном праву: „Црквено (еклезиастичко /или канонско/) право, које неки издвајају као *посебну* грану права, поред приватног и јавног права, појављује се у својој целини као грана *јавног* права, мада у црквеном праву има и *приватног* норми (поред осталог, за међусобне правне односе чланова цркве), тј. иако је оно не само јавно већ делом и приватно право.“⁹

И касније, у својој III књизи синтетичке филозофије, Т. Живановић остаје при ранијим одређењима црквеног и канонског права: „*Државно* (или еклезиастичко) црквено право спада, наравно, не у аутономно право, већ у право, у његов јавноправни део. Само је, дакле, *канонско* црквено (верско) право аутономно црквено право. Оно је поглавито *јавно* право (*ius canonicum publicum*), и то *унутарње*, уколико се односи на односе цркве као целине у њеном унутарњем животу (на њену организацију), или *спољне*, уколико се односи на односе цркве као целине споља, тј. ка држави, другим религијским заједницама и њеним члановима.“¹⁰

Стога је Д. Митровић у праву када у аутономно право убраја канонско право, али не и када говори о црквеном праву.

Наш познати и у свету признати канонолог, епископ далматинско-истрански др Н. Милаш, сматра да „...положај црквенога права у општој системи права онако је исто самосталан, као што је самостално приватно право по себи и јавно право“.¹¹ Истог је

7 Т. Живановић, *Систем синтетичке љравне филозофије*, књ. II, стр. 15.

8 Д. Перић, *Црквено љраво*, Београд 1997, стр. 18.

9 Т. Живановић, *Систем синтетичке љравне филозофије*, књ. II, стр. 56.

10 Т. Живановић, *Систем синтетичке љравне филозофије*, књ. III, САН, посебна издања, књ. СССХХV, одељење друштвених наука, књ. 12, Београд 1959, стр. 354–55.

11 Н. Милаш, *Православно црквено љраво*, Мостар 1902, друго издање, стр. 13.

мишљења и Ч. Митровић: „Црквено право се не може уврстити искључиво ни у приватно, ни у јавно право. Оно у системи права заузима самосталан положај.“¹² Овај став заступа и познати бугарски канонолог С. Бобчев.¹³

И руски канонолози, међу којима је и С. Троицки, сматрају да црквено право у општем систему правних наука заузима самостално место.¹⁴

Из изнетог се види колико је лутања око места црквеног права. Православни канонолози га не убрајају ни у јавно, ни у приватно, нити, пак, у аутономно право, сматрајући да оно има самостално место у систему правних наука.

Наше је мишљење да црквено право мора да буде самостална правна дисциплина као што је и била, при чему није важно како ћемо га одредити: као подсистем права, правну област, правну грану, или на неки други начин. Несумњиво је да оно прожима и тзв. државно, и тзв. аутономно право, као што се кругови Цркве и Државе разилазе и поклапају.¹⁵

Црквено право има своју дугу традицију. О томе С. Троицки пише: „Црквено право, то је најстарија после римског права наука, наука која има готово хиљадугодишњу историју, наука која се налази на високом нивоу развита, која има тесно органско унутрашње јединство, у којој су сви делови везани један са другим, један другог утемељују, објашњавају, допуњују, и која има своју јако изражену специфичност према другим правним наукама и у исто време пружа другим наукама јаку помоћ у њиховим задаћама. Дуго време је црквено право састављало читаву половину правничког курса, због чега се јавила титула *Doctor iuris utriusque*, тј. црквеног и грађанског права.“¹⁶

Постоји велики број радова који говоре о томе колики је био утицај хришћанства на државно законодавство у римској империји. Хришћанство је пуна три века било *collegium illicitum* забрањено удружење. Без обзира на такав правни положај, иако жестоко гоњено, оно је опстало. Црква је постепено на темељу Светог писма и Светог предања изграђивала своју организацију. У време доношења Миланског едикта 313, хришћанство је било толико учвршћено да ће убрзо срушити многобожачку религију и заузети доминантно место.

12 Ч. Митровић, *Црквено право*, Београд 1921, друго издање, стр. 13.

13 С. Бобчев, *Черковно право*, Софија 1927, стр. 10.

14 С. Троицки, *Црквено право*, I, стр. 18.

15 Д. Перић, *Црквено право*, стр. 21.

16 С. Троицки, „Место црквеног права на Правном факултету“, *Гласник Српске православне црквено-наставне академије*, бр. 17, Београд 1933, стр. 266 и посебно С. Карловци 1933, стр. 5.

Н. Милаш с правом тврди да је утицај хришћанства на грчко-римско законодавство био постепен.¹⁷ Тај утицај је морао бити постепен, јер је многобоштво вековима утицало на државу, народ и његове обичаје. Црква је „ублажила грозоте рата и поступања са заробљеницима; омекшала је управу деспотских владавина; укинула је многоженство; осудила је изнашање дјеце и убијање робова; осудила је гладијаторске бојеве и срамоте незнабожачких обреда; ако није могла укинути протуприродне пороке, али их је јавно жигосала са онима, који су им се предавали; допринијела је бољитку раденичког сталеза, а то је велика већина цијелога друштва, установивши један дан у неђељи за одмор; свугдје, гдје се она јављала, ницали су безбројни заводи за помоћ болеснима, сиромасима, напуштеној дјечи...“¹⁸

Хришћанство се није плашило да се користи нормама римског права. То се види по канонима светог Василија Великог (†379), који је норме римског права прилагођавао хришћанству.¹⁹

У Византији су канони имали снагу државних закона. Због тога се канонско право изучавало у правним школама упоредо са грађанским правом. С тим што су канонско право предавали специјални професори.²⁰ Постојале су одличне правне школе: у Цариграду, Атини, Александрији, Кесарији, Антиохији, Бејруту... У почетку су ове школе биле незнабожачке. У њима су изучавали право: Тертулијан, Григорије Неокесаријски, Василије Велики, Амфилохије Иконијски, Јован Златоуст, Јован Схоластик и др. Тек је цар Јустинијан (527–565) забранио да у свим школама предавања држе незнабошци и те школе почео да претвара у хришћанске.²¹

Једну школу, у којој је изучавано само право, основао је Константин IX Мономах (1042–1055). Налазила се у манастиру Светог Ђорђа у Цариграду. Начелник школе био је номофилак – чувар закона и члан сената.²² Други центар изучавања права у то време налазио се у Солуну. Такође су у светогорским манастирима постојале школе за изучавање права. Почетком XIII века Свети Сава је приредио Законоправило.

Нестанком Византије 1453, када су Турци заузели Цариград, насилно је прекинут развој црквеног права. Оно сада налази уточиште у Русији и ту се у почетку изучавало заједно са богословским наукама. Штампана 1650. у Русији, Крмчија је била од великог

17 N. Milaš, *Upliv Hristijanstva na Grčko-rimsko zakonodavstvo*, Spljet, 1879.

18 Н. Милаш, *Православно црквено право*, стр. 3.

19 Д. Перић, *Црквено право*, стр. 40.

20 С. Троицки, *Црквено право*, I, стр. 40.

21 *Исјо*, стр. 38.

22 *Исјо*, стр. 39.

значаја за развој црквеног права у словенским земљама. На свим руским универзитетима је црквено право уведено 1835. Од тада до Октобарске револуције, црквено право се у Русији предавало у богословијама, на правним факултетима, војним и духовним академијама.

Руси су у области црквеног и канонског права урадили много. Ни најмање нису заостајали за Грцима. Октобарска револуција је насилно прекинула рад на овом пољу.

У свим богословијама, које су код Срба постојале у помесним црквама, црквено право је било обавезан предмет: у Београду, Сремским Карловцима, Задру, Рељеву код Сарајева, Призрену и на Цетињу. Богословије у Задру и Сремским Карловцима биле су деветоразредне и имале су ранг факултета. Н. Милаш је много подигао ниво Задарске богословије. У Сремским Карловцима је много важности дато црквеном праву, посебно је то учинио Викентије Вујић, касније епископ банатски.

На свим правним факултетима на Западу, римокатоличким и протестантским школама и факултетима, нису никада ни прекидана предавања из црквеног права.

Грци су били веома практични. Они су на правним факултетима увели црквено право, а на богословским канонско право. По неколико професора предаје ове предмете и између њих постоји блиска сарадња. Ово би било добро решење и за Србију. На Богословском факултету у Београду се од почетка његовог рада 1920. изучава и канонско и црквено право са црквеном администрацијом, што је преобимно и за студенте и за наставника.

После Октобарске револуције, између два светска рата, црквено право се развијало у Грчкој, Бугарској и Краљевини Југославији. На свим правним факултетима црквено право је било обавезан предмет. У Београду су га предавали др Чедомиљ Митровић и др Илија Пржић, у Суботици др Сергије Троицки, а у Љубљани др Радо Кушеј.

На Богословском факултету у Београду, од његовог оснивања до данас, канонско и црквено право су предавали: Викентије Вујић, Чедомиљ Митровић, Филарет Гранић, Сергије Троицки, Благота Гардашевић и Димшо Перић.

Овде ћу навести имена само неколико истакнутих радника на пољу црквеног права у XIX и XX веку, не наводећи њихове радове. То су: Евгеније Јовановић, Никодим Милаш, Никанор Ружичић, Чедомиљ Митровић, Викентије Вујић, Филарет Гранић, Сергије Троицки, Радован Казимировић, Теодор Тарановски, Александар Соловјев, Благота Гардашевић и Миодраг Петровић. Н.

Милаш, С. Троицки и данас М. Петровић познати су у целој Православној цркви и шире.

Т. Тарановски, А. Соловјев и други бавили су се старим српским правом које сачињавају: типичи Светог Саве – Хиландарски, Карејски и Студенички; Законоправило Светога Саве; Законик цара Душана и средњовековне повеље. Без познавања старог српског права није могуће данас решити ниједно питање односа Цркве и Државе на обострану корист. Ч. Митровић је почетком овога века писао: „Ми при изради сваког новог закона који се тиче цркве, не смемо немарно прелазити преко преживелих дана у недавној прошлости. Ми, хтели-не хтели, морамо водити рачуна како су извесни односи у прошлости били регулисани и какви су отуда резултати добивени.“²³

У свом уџбенику црквеног права, који је у штампи, настојали смо да црквено право поставимо на чисто правно поље, водећи рачуна о правној страни цркве. Богословску страну цркве за сада остављамо другим богословским дисциплинама. Тамо где је било потребно, упућивано је на одређену литературу.

Црквено право има својих особености, с обзиром на то да је и његов предмет специфичан. Из свих научних дисциплина (правних, историјских, богословских) црквено право узима оно што му је потребно.

Постоји мишљење да је црквеном правнику довољно само богословско образовање, што није тачно. Такође је недовољно и само правно образовање без одговарајућег богословског образовања.

Црквени правник мора да тежи Истини, саобразно речима Господа Исуса Христа: „Ја сам пут и истина и живот“ (Јн 14, 6).

II. ДА ЛИ ЈЕ ЦРКВЕНО ПРАВО ПОТРЕБНО ДАНАС?

У Краљевини Југославији постојало је Министарство вера. Када је оно укинато, његов делокруг рада пренет је на Министарство правде. Постојали су референти за признате вероисповести, тј. за православну, римокатоличку, јеврејску и исламску верску заједницу. Сваки референт је морао имати потпуно богословско образовање вероисповести којој је припадао. Уз то, он је морао добро познавати и пратити државно законодавство које се односи на вероисповести, што је за државу било важно јер је сваког

²³ Ч. Митровић, *Први Српски закон о црквеним власицима* (Начерџаније о духовној власци у Србији), Београд 1909, друго издање, стр. 5.

тренутка неко био у току збивања и могао је дати адекватан одговор.

Августа 1945. основане су верске комисије које нису имале референте за вероисповести. Да би држава могла донети одређено решење, потребан је био неко из оне верске заједнице о којој је реч. Држава није никога званично ангажовала, али су због тога из свих верских заједница придобијани одређени људи, који су давали своја мишљења о појединим питањима која је пред њих постављала верска комисија. За то су од државе „награђивани“. Ако би неко покушао да прекине сарадњу, онда би, једноставно, био уцењен. Ово питање заслужује да му се посвети посебан рад.

Од 1945. однос према верским заједницама био је до краја недоречен. Црква је одвојена од државе (Устав од 31. јануара 1946), али се држава није одвојила од цркве. Судови су, углавном, судили и пресуђивали на основу већ донетих пресуда у верским комисијама. Судије су често у једној пресуди мешале појмове из свих вероисповести. Није ни чудо, јер нису имали никаквог знања из црквеног права.

Како је Србија данас састављена од православних, римокатолика, мухамеданаца и других, то је питање односа државе према њима увек отворено. Н. Ружичић је то питање пре 115 година овако поставио: „За правника је канонско право нужно с тога, што закони црквени стоје у врло тесној вези са законима грађанским, и што често они, шта више, један другога објашњавају и попуњавају. На тај начин, сваки би правник много штете претрпио услед незнања црквених закона. За државника и више државне чиновнике такође је потребно законознање црквено. Јер оно би их на толико оспособило да би у свако доба знали границу одношаја и права цркве према држави и државе према цркви...“²⁴

Вук Караџић 1826, на самом почетку „Описанија српских наместира“ пише: „Енглези, и Французи, и Нијемци, и сами Руси, и данашњи дан иду по Грчкој и по Талијанској, и троше небројено благо тражећи оваке остатке стари Грка и Латина, а ми још не знамо, ни у својој кући шта имамо!“²⁵ Вук описује манастир Никоље у Овчарско-кабларској клисури и у њему рукописно јеванђеље из 1602, које је преписао карански свештеник Вук.

Нећете пронаћи ниједан правни факултет на свету који не зна за *Magna charta libertatum* из 1215. То је, у ствари, уставни уговор закључен између енглеског краља Јована „без земље“ и енглеских

²⁴ Н. Ружичић, *Номоканон српске цркве*, књ. I, Теорија каноничкога права, Београд 1882, стр. 14.

²⁵ Вук Стеф. Караџић, *Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834*. Изд. „Просвета“, Београд 1969, стр. 9.

барона.²⁶ Текст је написан на латинском језику. Управо у то време Свети Сава приређује Законоправило на књижевном српскословенском језику на преко 400 листова.²⁷

Генерације правника су оштећене због непознавања старог српског права. Због тога је М. Петровић с правом приметно: „Ми данас, признајмо, не знамо и избегавамо да знамо ове књиге. То потврђује и чињеница да се у домаћој двотомној правној енциклопедији од укупно 1978 страница (штампаној не тако давно: 1985. године у Београду) ни под којом одредницом не може наћи реч о Законоправилу Светога Саве, док зборник Римокатоличке цркве *Corpus iuris canonici* није заобиђен. Треба ли и за то да тражимо кривце ван нас самих?!“²⁸

С друге стране, када Н. Ђурђевић, професор правног факултета у Крагујевцу, говори о црквеном праву као посебном предмету на правном факултету, он наводи више разлога (научне, традицијске, образовне). Код образовних разлога он с правом сматра: „Сваки правни факултет је дужан да пружи својим слушаоцима основне појмове свих правних наука, и да их научи правном мишљењу.“²⁹

У време раскола у Српској православној цркви (Днионисијев раскол 1963), несрећни Срби су пред судовима САД, Канаде, Аустралије и других земаља које православљу никада нису биле наклоњене, покренули многобројне тужбе око храмова, зграда и другог. Судови и адвокати тих земаља су то прихватили као изазов који им је омогућавао добру зараду.

Због тога су се многе судије и адвокати дали на изучавање канонског и црквеног права Православне цркве, Устава и Кривичних правила Српске православне цркве. Многи од тих спорова ни до данас нису завршени. Не смем ни да споменем колико је то у доларима коштало, а да и не говоримо о подељеном народу и штети која је одатле произишла. Кад су странци били принуђени да уче канонско и црквено право Православне цркве, зашто га ми не бисмо данас учили? Да се оно учило у периоду после Другог светског рата, боље бисмо себе познавали и мање бисмо зла сами себи нанели.

26 Љ. Кандић, *Одабрани извори из ојшћее истјорје државе и йрава*, Београд 1979, стр. 20.

27 *Законоправило или Номоканон Свејшога Саве*, Иловчкки препис 1261. године, изд. М. Петровић, Горњя Милановац 1991.

28 М. Петровић, „Исторјско-правни значај Законоправила Светог Саве“, *Гласник йрава*, Правни факултет у Крагујевцу, књ. 2, Крагујевац 1993, стр. 20.

29 Н. Ђурђевић, „Црквено право као посебан предмет на правним факултетима“, *Гласник йрава*, Правни факултет у Крагујевцу, књ. 2, Крагујевац 1993, стр. 26.

На несрећу, заборављено је наређење апостола Павла које је упутио Коринћанима пре скоро 2000 година, а које се односи и на све хришћане свих времена. „Усуђује ли се неко од вас, имајући жалбу на другога, да се суди код неправедних а не код светих? Не знате ли да ће свети судити свијету? И ако ћете ви судити свијету, зар сте недостојни пресуђивања о ситницама? Не знате ли да ћемо анђелима судити, а камоли у стварима овога свијета? А ви кад имате суђења за ствари овога свијета, узимате за судије оне који у Цркви не значе ништа. На срамоту вама говорим. Зар нема међу вама ни једнога мудра који ће моћи пресудити међу браћом својом? Него се брат с братом суди, и то код невјерних! И то вам је већ сасвим на срамоту што имате парнице међу собом. Зашто радије не претрпите неправду? Зашто радије не поднесете штету? Него ви чините неправду и наносите штету, и то браћи!“ (1. Кор 6, 1–8).

Када је професор Ч. Митровић 8. фебруара 1899. одржао приступно предавање из црквеног права на Великој школи, он је почео следећим речима: „Мени је пало у део, да поставим, тако рећи, камен темељац једној новој науци за Нашу Велику Школу; да први ја отпочнем предавања из Црквеног права. Сваки је почетак тежак, но овај је у толико тежи, што од темеља зависи сталност и сигурност онога предмета, за који се вели да је, живац друштвеног мишљења и морала.“³⁰

Од самог оснивања правног факултета 1841, црквено право је у његовом наставном плану и програму, све до завршетка Другог светског рата.

Како је црквено право одавно неправедно избачено са свог места на коме је цео један век било, желим да заједно са вама тај одавно запуштени и заборављени камен темељац, о коме је говорио Ч. Митровић, обнављам.

30 Ч. Митровић, *О законодавним границама између Цркве и Државе*, Београд 1928, друго издање, стр. 3.

Dimšo Perić*

ECCLESIASTICAL LAW TODAY AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF LEGAL SCIENCES

Summary

There are several views about the place of Ecclesiastical Law in the system of legal sciences. Some place it in the category of Public Law, others in Private, others, again, in Autonomous Law etc. Ecclesiastical Law (*ius ecclesiasticum*), as one of the very old legal disciplines, has demonstrated its strength and importance. The title of doctor *ius utriusque* came into being precisely for this reason, because Ecclesiastical Law constitutes more than half of the legal sciences. Ecclesiastical Law is an independent legal discipline, which contains elements of Public, Private, as well as Autonomous Law. It cannot be categorised in any one of these branches of the law. Ecclesiastical Law is an independent legal discipline.

Ecclesiastical Law had a rich tradition in this country. The Nomocanon of Saint Sava has been one of the most important sources of Canon Law in the history of Ecclesiastical Law, from 883 to the present day. It is, today, the official collection of laws of the Serbian, Russian and Bulgarian churches.

Since the foundation of the Lyceum in Kragujevac in 1841 (the antecedent of the Faculty of Law in Belgrade), till 1941, when the Second World War began in Yugoslavia, this subject was taught in Serbia. Besides Ecclesiastical Law, another subject known as Old Serbian Law, which incorporated elements regarding the organisation of the church and the relationship between the church and the state in medieval Serbia, was also taught at the Faculty of Law in Belgrade, between the two world wars (by the eminent professors Teodor Taranovski and Aleksandar Solovjev, Russian emigrants who came to Serbia following the Russian Revolution). After the Second World War, both these subjects were omitted from the teaching curricula and programmes of the faculties of law in Serbia. Consequently, generations of lawyers have been deprived.

Literature in the Serbian language which deals with Ecclesiastical Law does not lag behind the works of authors from other countries (Greeks, Russians, Germans...), either in terms of volume, or in terms of the quality of studies. Nikodim Milas and Sergije Troicki were considered to be among the best authorities on Canon and Ecclesiastical Law in the world.

In contrast to this discontinuity, Greece has preserved the teaching of this subject throughout. Ecclesiastical Law has always been studied at its faculties of law, and Canonical Law at its faculties of theology.

* Dr. Dimšo Perić, Dozent at the Faculty of Law of the University of Belgrade.

The return of Ecclesiastical Law, currently as an optional subject at the Faculty of Law in Belgrade, has partly corrected the injustice done to the science of Ecclesiastical Law. We consider that the reinstatement of Ecclesiastical Law will signify the recuperation of legal science, its enlightenment and, why not, its consecration. Law is the gift of God to mankind. Not everyone can be a judge, only those who are trained for it and have received their calling from the Almighty. If there is no fear of God, this gift can be abused. Hence, the elements of legal ethics are inherent to Ecclesiastical Law.

Key words: *Ecclesiastical Law. – Canonic Law. – Legal System. – The Church and the State.*

Dimšo Perić*

LE DROIT ECCLESIASTIQUE DANS LE SYSTEME DES SCIENCES JURIDIQUES ET SON IMPORTANCE A L'HEURE ACTUELLE

Résumé

Plusieurs opinions existent en ce qui concerne la place du droit ecclésiastique dans le système des sciences juridiques. Certains considèrent que ce droit relève du droit public, d'autres le classent dans le domaine du droit privé, alors que d'autres encore le classent dans le domaine du droit autonome etc. Le droit ecclésiastique (*ius ecclesiasticum*) en tant qu'une des disciplines très anciennes du droit, a fait preuve de sa force et de son importance. Le titre de *doctor iuris utriusque* a été créé justement parce que le droit ecclésiastique faisait la moitié des sciences juridiques. Etant une discipline juridique *sui generis*, le Droit ecclésiastique contient des éléments du droit public, du droit privé et aussi du droit autonome. C'est pourquoi il ne saurait être classé dans aucune des branches du droit et reste une discipline juridique autonome.

En Serbie, le droit ecclésiastique a eu une riche tradition. Le code canonique de saint Sava est une des sources les plus importantes du droit canonique dans l'histoire du droit ecclésiastique, depuis 883 jusqu'à nos jours. Il est toujours le recueil officiel de l'Eglise serbe, de l'Eglise Russe et de l'Eglise bulgare.

Depuis la création, en 1841, du Lycée de Kragujevac (qui s'est transformé plus tard en Faculté de droit), jusqu'au début de la Deuxième guerre mondiale, en 1941, le droit ecclésiastique était enseigné dans les

* Dr Dimšo Perić, dozent à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade.

Facultés de droit en Serbie. Dans la période entre les deux guerres, à la Faculté de droit de Belgrade, outre le Droit ecclésiastique moderne, l'Histoire de l'ancien droit serbe, contenant de nombreux éléments professeurs Teodor Taranovski et Alekssandar Solovjev, tous deux émigrés de Russie après la Révolution d'Octobre). après la libération, ces deux disciplines ont été supprimées dans et les programmes des Facultés de droit en Serbie, de sorte que de nombreuses générations des juristes ont été privés de la possibilité de les étudier.

La bibliographie en serbe sur le Droit ecclésiastique est, de par son volume et de par la qualité des travaux scientifique, tout aussi riche que celle des autres peuples (les Grecs, les Russes, les Allemands...). Nikodim Miloš et Sergije Troicki se rangeaient parmi les meilleurs spécialistes mondiaux en droit canonique (catholique (orthodoxe)).

Contrairement à la discontinuité intervenue en Serbie, les Grecs avait toujours accordé une grande importance à cette discipline. Le droit ecclésiastique est enseigné dans leurs Facultés de droit, et le droit canonique est enseigné dans leurs Facultés théologiques.

La réintroduction du Droit ecclésiastique, comme discipline à option pour l'instant, à la Faculté de droit de Belgrade, corrige dans une certaine mesure l'injustice portée à la science du droit ecclésiastique. Nous considérons que la restitution du Droit ecclésiastique dans les programmes des Facultés de droit en Serbie signifiera un renouveau de la science juridique, sa prise d'une nouvelle conscience et sa consécration. Le Droit est un don de Dieu accordé aux hommes. Il n'est pas donné à chacun d'être juge, mais uniquement à ceux qui sont habilités à l'être et qui ont leur venant du Seigneur. Et si l'on ne craint pas Dieu, ce don peut être détourné. C'est pourquoi le Droit ecclésiastique contient aussi des éléments de l'éthique juridique.

Mots clés: *Droit ecclésiastique. – Droit canonique. – Système du Droit. – L'Église et l'État.*